

The Pecking Order 2023

Polska

Poprawa dobrostanu kurcząt
brojlerów w polskiej branży fast-food

HUMANE SOCIETY
INTERNATIONAL
EUROPE

Kurczęta są aktywnymi, towarzyskimi i ciekawskimi zwierzętami o zaskakujących zdolnościach poznawczych. Jednak konwencjonalna hodowla kurcząt ignoruje te naturalne zdolności i prowadzi do poważnych problemów związanych z dobrostanem zwierząt.

SPIS TREŚCI

Słowo wstępne	5
Wprowadzenie	6
Dobrostan kurcząt brojlerów	7
Raport <i>The Pecking Order 2023</i> : Metodologia	9
Wyniki	10
Wyniki firm i wskazówki	13
Wniosek	16
Wezwania do działania	17
Dalsze informacje	18
Bibliografia	19

Branża fast-food jest ważnym nabywcą mięsa drobiowego, w związku z czym nie tylko powinna dążyć do poprawy warunków na fermach w celu zwiększenia dobrostanu zwierząt, ale jest także do tego zobowiązana.

SŁOWO WSTĘPNE

Polska jest jednym z najważniejszych graczy w europejskiej branży hodowli kurcząt na mięso, tzw. brojlerów. Dostarcza produkty drobiowe zarówno na rynek krajowy, jak i międzynarodowy. Branża fast-food jest ważnym nabywcą mięsa drobiowego, w związku z czym nie tylko powinna dążyć do poprawy warunków na fermach w celu zwiększenia dobrostanu zwierząt, ale jest także do tego zobowiązana.

Raport The Pecking Order 2023 – Polska ocenia polską branżę fast-food pod kątem postępów mających na celu zwiększeniu dobrostanu kurcząt brojlerów poprzez ocenę 12 międzynarodowych i krajowych sieci fast-food zgodnie z opartymi na przesłankach naukowych kryteriami European Chicken Commitment. Niniejszy polski raport jest częścią europejskiej edycji serii raportów The Pecking Order 2023, która obejmuje również Francję, Niemcy, Włochy, Rumunię i Hiszpanię.

Od 2019 r. raporty The Pecking Order informują o postępach poczynionych przez różne duże marki z branży fast-food w celu wypełnienia zobowiązań w zakresie poprawy dobrostanu zwierząt. Europejski raport z 2022 r. wykazał również, że sieci fast food w niektórych krajach lepiej zarządzają dobrostanem kurcząt brojlerów. Niniejszy raport został opracowany w celu pokazania, w jakim punkcie znajduje się obecnie polska branża i w jaki sposób może się rozwijać.

Oprócz zmiany polityki korporacyjnej Komisja Europejska zapowiedziała rewizję przepisów dotyczących dobrostanu zwierząt zgodnie z unijną strategią „Od pola do stołu”. Dotyczy to między innymi nowelizacji dyrektywy chroniącej kurczęta hodowane do produkcji mięsa, która wymaga od wszystkich państw członkowskich UE przestrzegania minimalnych standardów w zakresie dobrostanu zwierząt.

Niniejszy raport stanowi źródło informacji dla firm, klientów i polityków. Sieci fast-food i inne firmy spożywcze w Polsce będą musiały dostosować się nie tylko do wymagań klientów w zakresie wyższych standardów dobrostanu zwierząt, ale także do coraz większej liczby badań naukowych i międzynarodowych zaleceń, a także do zmian w europejskiej polityce legislacyjnej. Inne duże firmy takie jak Auchan, Carrefour, Compass Group, Sodexo, Danone, Nestlé, Unilever i Accor Group już zobowiązały się do poprawy dobrostanu kurcząt przeznaczonych dla polskich konsumentów. Jest to okazja, aby wprowadzić zmiany w Polsce. Mamy nadzieję, że niniejsza publikacja pomoże interesariuszom lepiej zrozumieć podstawowe zagadnienia związane z dobrostanem zwierząt i w rezultacie wprowadzić niezbędne ulepszenia dla kurcząt.

Iga Głazewska
Dyrektor krajowy w Polsce
Humane Society International/Europe

WPROWADZENIE

W 2021 r. w Unii Europejskiej dokonano uboju ponad 6 miliardów kurcząt brojlerów. Najwięcej mięsa drobiowego wyprodukowano w Polsce: około 1,12 mld kurcząt. Na drugim miejscu uplasowała się Francja z 761,6 mln sztuk, a na trzecim Hiszpania z 680,7 mln sztuk.¹

Konwencjonalna metoda hodowli kurcząt przyczyniła się do powstania systemu produkcji, który rodzi poważne problemy związane z dobrostanem tych zwierząt. Pojawiły się jednak zmiany, które dają nadzieję: coraz więcej sieci fast-food bierze pod uwagę dobrostan kurcząt w swojej polityce zakupowej. Zmiana ta jest spowodowana większą świadomością klientów na temat niedopuszczalnych warunków, w jakich żyją te zwierzęta, oraz coraz bardziej wyraźnym oczekiwaniem wśród klientów, że sytuacja ulegnie poprawie. Naukowcy od dawna zdają sobie sprawę z potrzeb kurcząt w zakresie dobrostanu.

Niniejszy raport analizuje branżę fast-food w Polsce pod kątem zobowiązań w zakresie dobrostanu kurcząt. Według sondażu przeprowadzonego przez Biostat na zlecenie stowarzyszenia Otwarte Klatki klienci w Polsce są coraz bardziej zaniepokojeni dobrostanem kur w chowie klatkowym.² Niniejszy raport bada, czy wiodące międzynarodowe i krajowe sieci fast-food czynią postępy w realizacji zobowiązań dotyczących wyższych standardów w zakresie traktowania kurcząt brojlerów. Wyjaśnia również, jakie zmiany firmy muszą wprowadzić, aby dostosować się do planowanych aktów prawnych UE, a także pokazuje, że krajowy przemysł spożywczy pozostaje w tyle w tej kwestii. Należy zauważyć, że niniejszy raport wskazuje kwestie związane z dobrostanem zwierząt, a nie konkretnie „jakością” produktów.

Prawodawstwo

Od ponad 40 lat UE zajmuje się poprawą dobrostanu zwierząt hodowlanych. Znaczący postęp w tej kwestii umożliwiło przyjęcie w 1998 r. dyrektywy ogólnej w sprawie ochrony zwierząt hodowlanych (dyrektywa Rady 98/58/WE), która kładła nacisk na dobrostan i ochronę zwierząt hodowlanych. Dodatkowe przepisy dotyczące kurcząt brojlerów zostały ujęte w dyrektywie w sprawie ochrony kurcząt utrzymywanych z przeznaczeniem na produkcję mięsa (Dyrektywa Rady 2007/43/WE).

Zgodnie z unijną strategią „Od pola do stołu” Komisja Europejska zapowiedziała rewizję przepisów dotyczących dobrostanu zwierząt, opierając się na najnowszych badaniach naukowych w tym zakresie. Obejmuje to między innymi nowelizację dyrektywy chroniącej kurczęta hodowane do produkcji mięsa. Wszystkie państwa

członkowskie Unii Europejskiej są zobowiązane do przestrzegania tych przepisów dotyczących dobrostanu zwierząt w celu zagwarantowania podstawowych standardów dobrostanu.

European Chicken Commitment

Raport *The Pecking Order* ocenia branżę fast-food w oparciu o kryteria [European Chicken Commitment \(ECC\)](#). Konkretne zadania w ramach ECC stanowią oparty na podstawach naukowych zestaw działań na rzecz poprawy dobrostanu zwierząt (patrz Tabela nr 1 i następny punkt). W Europie ponad 350 firm zobowiązało się do spełnienia kryteriów ECC dotyczących wyższych standardów w hodowli kurcząt.³ Podjęcie tych działań może również pomóc w dostosowaniu praktyk biznesowych do planowanych przepisów dotyczących dobrostanu kurcząt brojlerów.

KRYTERIA	WYMÓG EUROPEAN CHICKEN COMMITMENT
Zagęszczenie hodowli	Maksymalne zagęszczenie hodowli wynosi 30 kg/m ²
Tempo wzrostu	Dozwolone są wyłącznie linie genetyczne o wolniejszym wzroście
Naturalne światło	Natężenie światła musi wynosić co najmniej 50 luksów, w tym konieczne jest światło naturalne
Grzędy	Należy przeznaczyć co najmniej 2 metry powierzchni użytkowej na grzędę na 1000 ptaków.
Podłoża do dziobania	Należy przygotować co najmniej 2 podłoża do dziobania na 1000 ptaków.
Jakość powietrza	Należy spełnić co najmniej wymogi określone w załączniku 2.3 do dyrektywy UE w sprawie ochrony kurcząt utrzymywanych z przeznaczeniem na produkcję mięsa.
Klatki	Brak klatek lub systemów wielopoziomowych
Ubój w humanitarnych warunkach	Stosowanie ogłuszenia w kontrolowanej atmosferze (CAS) przy użyciu gazu obojętnego lub systemów wielofazowych lub skuteczne ogłuszenie prądem bez inwersji przyżyciowej (tj. ogłuszenie w naturalnej pozycji, bez zawieszania ptaków do góry nogami).
Audyty przeprowadzane przez strony trzecie	Wymagane do wykazania zgodności

Tabela nr 1: Kryteria ECC

DOBROSTAN KURCZĄT BROJLERÓW

Kurczęta są aktywnymi, towarzyskimi i ciekawskimi zwierzętami o zaskakujących zdolnościach poznawczych. Mają nawoływania alarmowe (różne wokalizy dla różnych typów drapieżników) oraz^{4,5} kompetencje numeryczne⁶ (potrafią liczyć), a samice są opiekuńczymi matkami.^{7,8} Jednak konwencjonalna produkcja kurcząt ignoruje te naturalne zdolności i prowadzi do poważnych problemów związanych z dobrostanem zwierząt, m.in. zwierzęta żyją w stłoczeniu i ubogich środowiskach, są poddawane niehumanitarnemu ubojowi, a także problemów fizycznych i fizjologicznych związanych z szybkim wzrostem. Nauka stawia sprawy jasno. Kurczęta hodowane na mięso za pomocą konwencjonalnych metod bardzo cierpią. Przyjmując kryteria ECC, sieci fast-food mogą poprawić jakość życia milionów kurcząt.

Przepełnienie i klatki

Przepełnienie w komercyjnych zakładach produkcyjnych ma negatywny wpływ na dobrostan kurcząt. Zmniejsza ich zdolność do podejmowania naturalnych zachowań i unikania interakcji społecznych. Konkurują o przestrzeń życiową, ptaki przeszkadzają sobie nawzajem, a wzorce odpoczynku zostają zakłócone.⁹

W bardziej zatłoczonych kurnikach produkuje się więcej obornika. W miarę gromadzenia się mokrej ściółki wysoka gęstość obsady prowadzi do zwiększenia wilgotności ściółki¹⁰ oraz poziomu amoniaku.¹¹ Coraz gorsze warunki na ściółce mogą potęgować martwicze zmiany (owrzodzenia) na nogach i stopach kurcząt.^{12,13}

Chociaż większość kurcząt hodowanych z przeznaczeniem na produkcję mięsa jest hodowana na ściółce, sporadyczne sto-

sowanie klatek, szczególnie w przypadku ptaków hodowlanych, ogranicza ruch i utrudnia naturalne czynności, takie jak żerowanie i kąpiele pyłowe.

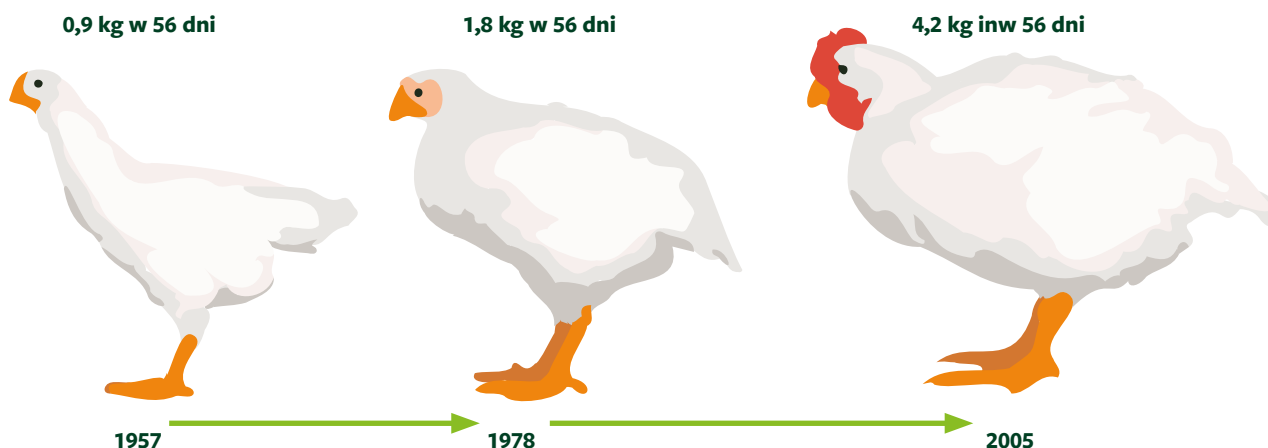
Szybki wzrost

Selektywna hodowla ukierunkowana na szybki przyrost masy ciała poważnie wpływa na dobrostan zwierząt. Dobór cech mających zwiększyć wydajność produkcji ma wiele niezamierzonych skutków ubocznych, takich jak np. mniejsza mobilność,¹⁴ nieproporcjonalnie duże nerki i płuca¹⁵ oraz uszkodzenia mięśni.¹⁶ Szczególnie niepokojące są poważne kulawizny i trudności w chodzeniu,^{17,18,19} często prowadzące do ciężkich schorzeń nóg, a w większości stad można znaleźć ptaki tak okaleczone, że nie są w stanie osiągnąć paszy i wody.

Ubogie środowisko

Pomijając linie paszowe i wodne, konwencjonalne zakłady produkcyjne są całkowicie ubogimi środowiskami. Urozmaicenie środowiska polega na dodaniu przedmiotów i zasobów, które mogą poprawić życie zwierząt, nadając im otoczeniu bardziej interesujący charakter i tworząc możliwość podejmowania naturalnych zachowań. Jeśli chodzi o kurczęta, urozmaicenia takie jak bele siana, grzędy i platformy dają więcej okazji do podejmowania aktywności oraz podnoszą jakość życia.

Grafika 1: W hodowlach konwencjonalnych kurczęta są hodowane w celu uzyskania niezwykle szybkiego przyrostu masy ciała.²⁰

Słabe oświetlenie i niska jakość powietrza

Kurczęta brojlery preferują oświetlenie o wyższej intensywności do podejmowania aktywności i słabe oświetlenie do odpoczynku.²¹ W konwencjonalnej produkcji kurcząt oświetlenie działa zazwyczaj przez 18-20 godzin dziennie, aby zachęcić ptaki do jedzenia większych ilości pokarmu i w rezultacie szybszego przybierania na wagę. Kurczęta brojlery to młode zwierzęta (zazwyczaj ubijane w wieku zaledwie 6 tygodni) i potrzebują odpoczynku. Krótki okres nocnej ciemności zakłóca naturalny rytm ich snu oraz spowalnia produkcję melatoniny²², czyli hormonu mózgowego biorącego udział w regulacji wzrostu i funkcji odpornościowych. Długotrwała ekspozycja na światło może negatywnie wpłynąć na stan układu kostnego.^{23, 24}

Stłoczenie w pomieszczeniach, w których trzymane są kurczęta, może skutkować niską jakością powietrza ze względu na zanieczyszczenia, w tym kurz, bakterie, zarodniki grzybów i gazy (CO₂ i amoniak), wpływając na oddychanie i zdrowie.²⁵ Stężenie frakcji respirabilnej (pyłu) jest dodatnio skorelowane z liczbą ptaków w budynku,²⁶ a stężenie amoniaku wzrasta wraz z gęstością obsady,²⁷ chociaż będzie przyjmować różne wartości w zależności od wydajności systemu wentylacji. Nadmierny poziom amoniaku (powyżej 50 cząstek na milion) na przestrzeni dłuższego czasu (cztery tygodnie lub dłużej) może być szkodliwy do tego stopnia, że zmniejszy poziom wzrostu kurcząt i zwiększy śmiertelność stada.²⁸

Ubój w niehumanitarnych warunkach

Większość kurcząt w Europie i na świecie jest zabijana poprzez ogłuszenie prądem elektrycznym podczas kąpieli. Ptaki zawieszają się głową do dołu w specjalnych kajdanach i przenosi przez zbiornik z wodą pod napięciem w celu ogłuszenia przed automatycznym podcięciem gardła. W rezultacie nie ma gwarancji, że wszystkie ptaki zostaną pozbawione przytomności.²⁹ Alternatywą jest ogłuszanie w kontrolowanej atmosferze, w którym kurczęta są przenoszone w pozycji pionowej w skrzyniach transportowych przez tunel o rosnącym stężeniu gazu, aby pozbawić je przytomności przed zakuciem w kajdany. CAS gwarantuje szereg korzyści, w tym lepsze warunki pracy dla personelu

rzeźni. Ponieważ procesy przetwórcze rozpoczynają się dopiero po utracie świadomości przez ptaki, system uniemożliwia złe traktowanie przytomnych ptaków przez personel, który wieszka je do uboju.

Antybiotyki i zdrowie publiczne

Wzajemne powiązania między antybiotykami, zdrowiem publicznym i produkcją kurcząt mają daleko idące konsekwencje zarówno dla dobrostanu zwierząt, jak i zdrowia ludzi. Antybiotyki są szeroko stosowane w produkcji kurcząt w celu zwiększenia wzrostu i zapobiegania chorobom, jednak ich niewłaściwe i nadmierne stosowanie przyczyniło się do powstania bakterii antybiotykooopornych, co ma wpływ zarówno na zwierzęta, jak i na ludzi. Przenoszenie antybiotykooopornych bakterii ze zwierząt na ludzi rodzi obawy o pojawienie się infekcji trudnych w leczeniu, co może potencjalnie skutkować większą śmiertelnością.³⁰ Te obawy związane z bezpieczeństwem żywności przeznaczony dla ludzi doprowadziły do przyjęcia w całej Unii Europejskiej zakazu stosowania antybiotyków jako stymulatorów wzrostu w paszach dla zwierząt.³¹

Nacisk ECC na silne rasy, które wymagają mniejszej ilości antybiotyków^{32, 33} może pomóc ograniczyć rozwój patogenów opornych na antybiotyki.

RAPORT THE PECKING ORDER 2023: METODOLOGIA

Europejska metodologia raportu *The Pecking Order* opiera się na kryteriach ECC opracowanych zgodnie z najnowszymi badaniami naukowymi dotyczącymi dobrostanu zwierząt i zatwierdzonych przez organizacje ochrony zwierząt w wielu krajach. ECC koncentruje się na gęstości obsady, rasach, urozmaiceniach, klatkach dla brojlerów, procesie uboju i audytach.

Ocena bierze pod uwagę postępy firm fast-food w dwóch obszarach / „filarach”. Opracowano 13 pytań, a każde z nich koncentruje się na konkretnym aspekcie ECC z myślą o poprawie dobrostanu kurcząt.

FILAR 1: ZOBOWIĄZANIA I CELE

Pytania koncentrują się na opublikowanych zobowiązaniach określonych czasowo mających na celu poprawę dobrostanu kurcząt. Wynik w Filarze 1 odzwierciedla zakres i kompletność zobowiązania firmy do spełnienia określonych kryteriów określonych w ECC.

FILAR 2: REALIZACJA I SPRAWOZDAWCZOŚĆ

Pytania koncentrują się na sprawozdawczości w zakresie postępów w stosunku do opublikowanych zobowiązań. Wynik w Filarze 2 odzwierciedla zakres, w jakim firma wdrożyła zobowiązania w odniesieniu do kryteriów ECC.

Każda firma otrzymuje wynik procentowy w ramach każdego filaru, którym przypisuje się równą wagę i które razem tworzą ogólny wynik procentowy. Wyniki są również przekładane na poziomy i stopnie zgodnie z poniższą tabelą.

POZIOM	STOPIEŃ	WYNIK OGÓLNY
1	Lider	86-100
2	Dobry	76-85
3	Robi postępy	60-75
4	Na początku drogi	50-59
5	Słaby	26-49
6	Bardzo słaby	0-25

Tabela nr 2: Progi procentowe poziomów i stopni

W raporcie wykorzystano wyłącznie informacje udostępnione publicznie przez firmy, np. na krajowych lub międzynarodowych stronach internetowych lub w raportach rocznych. Przed procesem tworzenia rankingu wszystkie firmy zostały poinformowane o analizie i miały możliwość przekazania brakujących i publicznie dostępnych informacji.

Dobór sieci fast-food

Sieci fast-food są znaczącymi nabywcami i sprzedawcami w branży drobiarskiej, zarówno pod względem konsumpcji, jak i wpływu. Kiedy przyjmują i wdrażają politykę zakupów i produkcji uwzględniającą większy dobrostan, nie tylko poprawiają sytuację zwierząt, ale także zwiększają świadomość konsumentów na temat tego, co robią dobrze i stymulują pozytywne zmiany w branży.

Niniejszy raport skierowany jest do wiodących międzynarodowych i krajowych sieci fast-food, które serwują klientom mięso drobiowe. W tym roku w ramach europejskiej edycji raportu *The Pecking Order* przeprowadzono ocenę obejmującą 69 indywidualnych ocen międzynarodowych i krajowych sieci fast-food obejmujących rynki Francji, Niemiec, Włoch, Polski, Rumunii i Hiszpanii.

W Polsce wybrano pięć wiodących sieci międzynarodowych i trzy krajowe. Krajowe sieci, tj. Pasibus, Salad Story i Zahir Kebab, zostały wybrane na podstawie wielkości, rozpoznawalności marki lub zobowiązań w zakresie dobrostanu zwierząt.

WYNIKI

Wyniki na poziomie firmy

FIRMA	POZIOM OGÓLNEGO WYNIKU	STOPIEŃ OGÓLNEGO WYNIKU	OGÓLNY WYNIK %	FILAR 1: ZOBOWIĄZANIA I CELE	FILAR 2: REALIZACJA I SPRAWOZDAWCZOŚĆ
Subway	4	Na początku drogi	57%	94%	20%
IKEA	4	Na początku drogi	50%	100%	0%
Pizza Hut	5	Słaby	47%	94%	0%
Vapiano	5	Słaby	47%	94%	0%
McDonald's	6	Bardzo słaby	11%	21%	0%
KFC	6	Bardzo słaby	2%	3%	0%
Burger King	6	Bardzo słaby	0%	0%	0%
Domino's	6	Bardzo słaby	0%	0%	0%
Starbucks	6	Bardzo słaby	0%	0%	0%
Pasibus	6	Bardzo słaby	0%	0%	0%
Salad Story	6	Bardzo słaby	0%	0%	0%
Zahir Kebab	6	Bardzo słaby	0%	0%	0%

1: Lider 86-100, **2: Dobry** 76-85, **3: Robi postępy** 60-75, **4: Na początku drogi** 50-59, **5: Słaby** 26-49, **6: Bardzo słaby** 0-25

Ogólny poziom zostaje określony na podstawie ogólnych wyników dwóch filarów.

Tabela nr 3: Przegląd indywidualnych wyników polskich firm fast-food

Ogólny wynik

Przedstawione dane przedstawiają ogólne wyniki, różnych firm fast-food w Polsce w oparciu o ich działania w zakresie dobrostanu kurcząt. Subway i IKEA prowadzą z wynikami odpowiednio 57% i 50% w kategorii „Na początku drogi”, natomiast Pizza Hut i Vapiano plasują się na kolejnych miejscach z wynikami na poziomie 47%, przy czym obie firmy znajdują się w kategorii „Słaby”. Warto zauważyć, że McDonald's, KFC, Burger King, Domino's, Starbucks, Pasibus, Salad Story i Zahir Kebab otrzymały bardzo niskie wyniki na poziomie 11%, 2% lub 0%, co plasuje je w kategorii „Bardzo słaby”.

Zobowiązania i cele

Niektóre sieci fast-food radzą sobie lepiej niż inne w realizacji zobowiązań i celów (Filar 1) w zakresie dobrostanu kurcząt. IKEA wyróżnia się wynikiem 100%, wykazując zdecydowane zaangażowanie w działania na rzecz dobrostanu kurcząt. Dane pokazują również, że Subway, Pizza Hut i Vapiano uznały potrzebę poprawy dobrostanu kurcząt i uzyskały wynik na poziomie 94%, co plasuje je w gronie liderów w tym aspekcie.

Z drugiej strony, McDonald's, KFC, Burger King, Domino's, Starbucks, Pasibus, Salad Story i Zahir Kebab wykazują brak zaangażowania, osiągając wynik na poziomie odpowiednio 21%

(McDonald's), 3% (KFC) i 0% (reszta). Oznacza to, że firmy te nie podjęły jeszcze żadnych znaczących działań ani nie zobowiązały się do poprawy dobrostanu kurcząt.

Realizacja i sprawozdawczość

Ocena pokazuje rozczarujący wzorec praktyk we wszystkich sieciach fast-food w Polsce, jeśli chodzi o sprawozdawczość i realizację zobowiązań dotyczących dobrostanu kurcząt. Subway jest jedyną siecią, która otrzymała wynik inny niż zero w Filarze 2. Chociaż podejmuje pewne działania w zakresie realizacji zobowiązań dotyczących dobrostanu kurcząt związanych z gęstością obsady, urozmaiceniem środowiska i ubojem w humanitarnych warunkach na poziomie regionalnym oraz w zakresie związanej z tym sprawozdawczości, konieczna jest poprawa, ponieważ firma nadal zalicza się do kategorii „Bardzo słaby”.

Wszystkie pozostałe oceniane firmy, w tym IKEA, Pizza Hut, Vapiano, McDonald's, KFC, Burger King, Domino's, Starbucks, Pasibus, Salad Story i Zahir Kebab, otrzymały wynik 0% w tym filarze. Firmy te nie opublikowały żadnych informacji na swoich stronach internetowych. Wskazuje to na znaczny brak działań i przejrzystości. W przypadku braku sprawozdawczości na temat postępów opinia publiczna może założyć, że firmy te nie robią nic, aby zakończyć okrutne traktowanie kurcząt w łańcuchu dostaw.

Wyniki na poziomie krajowym

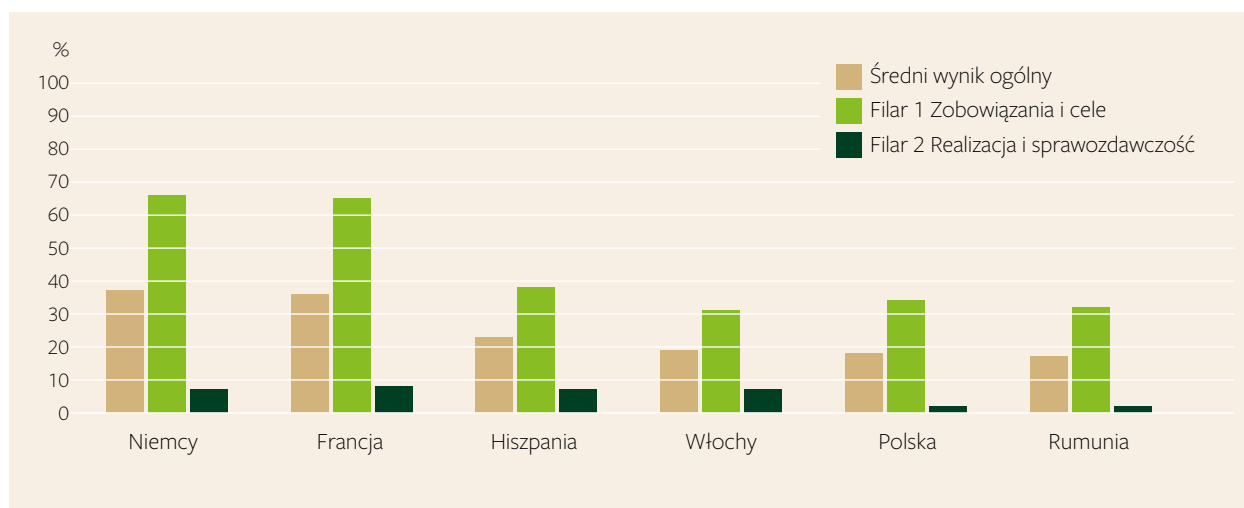
Ocenie podlegały sieci fast-food we Francji, Niemczech, Włoszech, Rumunii, Hiszpanii i Polsce.

Biorąc pod uwagę średni wynik wszystkich firm fast-food ocenianych w danym kraju, firmy w Niemczech osiągnęły najwyższe wyniki. Średni ogólny wynik to 37%, co wskazuje na stosunkowo większą skuteczność w zakresie realizacji zobowiązań i dbania o dobrostan kurcząt brojlerów. Kolejne są firmy francuskie ze średnim wynikiem 36%. Firmy w obu krajach osiągają lepsze wyniki niż firmy fast-food w innych krajach, ale nadal należą do kategorii „Słaby”. Firmy z Hiszpanii i Włoch mają średnie wyniki odpowiednio na poziomie 23% i 19%, co wskazuje na znaczną lukę w ich działaniach na rzecz dobrostanu kurcząt brojlerów. Polskie i rumuńskie sieci fast-food mają najniższe średnie ogólne wyniki na poziomie odpowiednio 18% i 17%, co wskazuje na znaczną potrzebę poprawy w obu krajach. Te cztery kraje znalazły się w kategorii „Bardzo słaby” (patrz rysunek 4).

Analizowanie i porównywanie wyników krajowych wiąże się z ograniczeniami wynikającymi z różnic w składzie ocenianych firm na różnych rynkach. Aby zwiększyć porównywalność, można wybrać alternatywną metodą porównania, koncentrując się na sześciu firmach ocenianych na wszystkich rynkach, takich jak Burger King, IKEA, KFC, McDonald's, Starbucks i Subway.

Średnie wyniki ogólne i w ramach filarów w podziale na kraje

Tabela nr 4: Przegląd wyników krajowych w oparciu o wyniki poszczególnych firm fast-food w danym kraju

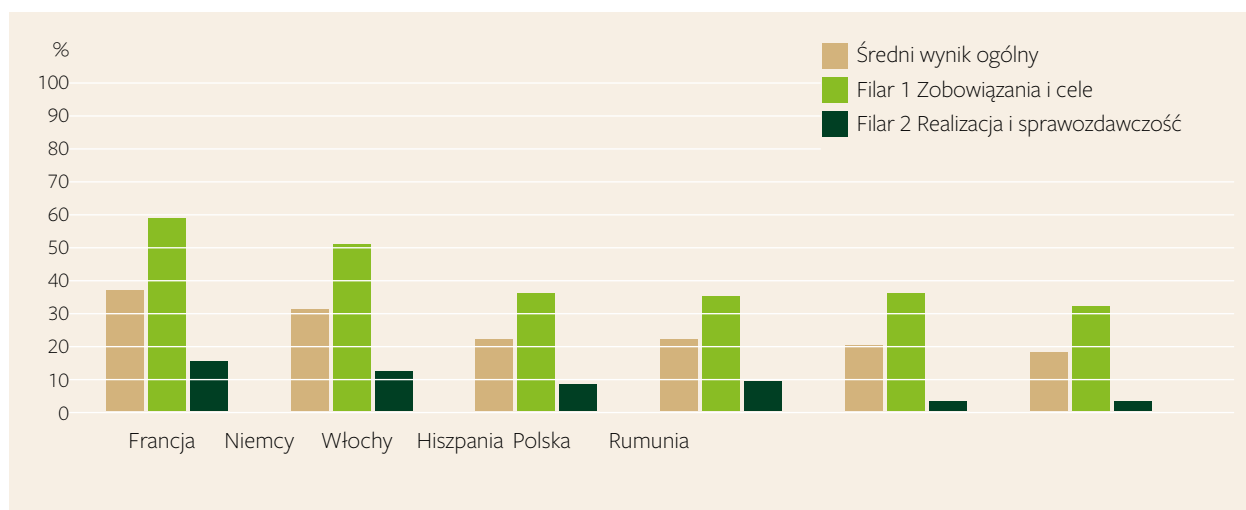
* Należy zauważyć, że Francja jest oceniana na podstawie dodatkowych pytań dotyczących korzystania z ogrodów zimowych (Q1.8 i 2.7) w każdym filarze. PAUL był jedyną firmą, która uzyskała punkty w pytaniu 1.8, a żadna firma nie uzyskała punktów w pytaniu 2.7. Ze względu na to dodatkowe pytanie (z ograniczoną punktacją) średnie wyniki Francji są niższe w porównaniu z innymi rynkami.

Tabela nr 5 pokazuje, że w tym scenariuszu francuskie i niemieckie firmy fast-food są liderami ze średnimi ogólnymi wynikami wynoszącymi odpowiednio 37% i 31% (kategoria „Słaby”). Tymczasem firmy z Włoch i Hiszpanii odnotowały średni ogólny

wynik na poziomie 22%, a za nimi uplasowały się polskie sieci z wynikiem 20%. Rumuńskie firmy uzyskały najniższy średni ogólny wynik na poziomie 18%. Te cztery kraje należą do kategorii „Bardzo słaby”.

Średnie wyniki ogólne i w ramach filarów w podziale na kraje dla firm ocenianych na wszystkich rynkach

Tabela nr 5: Przegląd wyników krajowych na podstawie wyników firm fast-food ocenianych we wszystkich krajach: Burger King, IKEA, KFC, McDonald’s, Starbucks i Subway.

WYNIKI FIRM I ZALECENIA

Raport *The Pecking Order* ocenił postępy 12 międzynarodowych i krajowych sieci fast-food w Polsce w zakresie ich zaangażowania w działania na rzecz dobrostanu kurcząt brojlerów w odniesieniu do kryteriów ECC. Każda firma z branży fast-food otrzymała wynik i zalecenia dotyczące ulepszeń, które należy wprowadzić.

International fast-food companies

Burger King

Burger King to amerykańska sieć restauracji typu fast-food obecna w 100 krajach. Spółką dominującą jest Restaurant Brands International.

Od 1992 roku w Polsce otwarto około 50 restauracji prowadzonych przez franczyzobiorców AmRest i McWin.

Ponieważ Burger King Polska nie ma nigdzie opublikowanej polityki w zakresie dobrostanu kurczaków, uzyskał 0% punktów. Burger King może uczyć się od swoich odpowiedników we Francji, Wielkiej Brytanii, Stanach Zjednoczonych i Kanadzie, gdzie sieć zobowiązała się do przestrzegania wyższych standardów w zakresie dobrostanu kurczaków.

Domino's

Domino's to amerykańska sieć pizzerii z lokalami w ponad 80 krajach. Właścicielem sieci jest Domino's Pizza, Inc. Od 2011 roku franczyzobiorca DP Poland PLC otworzył ponad 111 lokali w Polsce.

Domino's Polska nie zdobyła punktów, ponieważ nie ma opublikowanej polityki w zakresie dobrostanu kurcząt. Domino's może uczyć się od swoich odpowiedników w Belgii, Danii, Francji, Niemczech, Luksemburgu i Holandii, którzy wdrażają kryteria ECC.

IKEA

IKEA to znana szwedzko-holenderska firma zajmująca się sprzedażą mebli, artykułów gospodarstwa domowego i żywności, działająca na całym świecie w ramach franczyzy Inter IKEA Systems, obejmującej ponad 50 krajów. W Polsce IKEA rozpoczęła działalność w 1990 roku i obecnie prowadzi 11 sklepów.

W 2019 roku IKEA przystąpiła do programu Better Chicken Commitment dla Ameryki Północnej i Europy. IKEA Polska uzyskała ogólny wynik na poziomie 50%, wyróżniając się w filarze zaangażowania ze 100% wynikiem za publikowanie standardów w zakresie dobrostanu kurczaków na polskiej stronie internetowej. Otrzymała jednak 0% punktów za sprawozdawczość jakościową na temat postępów.

IKEA Polska jest tylko jedną z dwóch ocenianych międzynarodowych firm, które informują o dobrostanie kurczaków na swojej stronie internetowej. Może poprawić ocenę, przekazując wyczerpujące informacje na temat postępów we wdrażaniu standardów na stronie internetowej w języku polskim.

KFC

KFC, amerykańska sieć fast-food słynąca ze smażonych kurczaków, zajmuje drugie miejsce wśród sieci fast-food w Polsce, gdzie jest obecna od 1995 roku i ma ponad 300 restauracji. KFC działa za pośrednictwem franczyzobiorcy AmRest i jest powiązany z Yum! Brands Inc.

Yum! ma globalną politykę w zakresie dobrostanu zwierząt, która obejmuje dobrostan kurcząt, więc KFC Polska otrzymał 2% w ogólnej ocenie. Polityka nie obejmuje konkretnych standardów i nie jest dostosowana do żadnych kryteriów ECC. KFC Polska może poprosić o wsparcie odpowiedników w Szwecji, Francji, Danii i innych krajach europejskich, które zobowiązały się do wdrażania kryteriów ECC.

McDonald's

McDonald's to pochodząca z USA największa na świecie sieć restauracji fast-food. Jest obecna w ponad 100 krajach. McDonald's wszedł na polski rynek w 1992 r. i ma obecnie 500 restauracji. Działalność McDonald's Polska podlega franczyzobiorcy McDonald's Polska Sp. z o.o.

McDonald's opracował własne zobowiązania w zakresie dobrostanu kurcząt brojlerów dla 13 kluczowych rynków, które nie wypełniają założeń ECC. McDonald's Polska z wynikiem 11% jest objęty zakresem tej globalnej polityki

McDonald's Polska jest jedną z zaledwie dwóch spośród wszystkich ocenianych firm, które podają informacje na temat dobrostanu kurcząt na polskiej stronie internetowej. Aby poprawić swoją pozycję, McDonald's Polska musi zobowiązać się do przestrzegania kryteriów ECC i opublikować te zobowiązania w celu zagwarantowania większej przejrzystości.

Pizza Hut

Pizza Hut, amerykańska sieć pizzerii, działa w 100 krajach i jest jedną z wiodących sieci fast-food w Polsce. Została otwarta w 1992 roku i ma ponad 150 lokali w Polsce. Jej franczyzobiorcą jest marka AmRest i jest to spółka zależna Yum! Brands Inc.

W 2020 roku Pizza Hut Polska zobowiązała się do przestrzegania kryteriów ECC, co ułatwiła jej spółka macierzysta, Yum! Zobowiązanie to zaowocowało ogólnym wynikiem 47%, w tym 94% w filarze zaangażowania, ale 0% w zakresie realizacji i sprawozdawczości. Aby poprawić wynik, Pizza Hut Polska musi opublikować własną politykę w zakresie dobrostanu kurczaków i informować opinię publiczną o postępach w jej wdrażaniu na polskiej stronie internetowej.

Starbucks

Starbucks to amerykańska sieć kawiarni obecna w ponad 80 krajach. Spółką dominującą jest Starbucks Corporation. Od 2009 roku otwarto 72 restauracje prowadzone przez franczyzobiorcę AmRest.

Starbucks Polska nie wdraża polityki w zakresie dobrostanu kurcząt, więc uzyskał wynik 0%. Starbucks Polska może uczyć się od swoich odpowiedników w Wielkiej Brytanii, Stanach Zjednoczonych i Kanadzie, gdzie sieć zobowiązała się do przestrzegania wyższych standardów w zakresie dobrostanu kurczaków.

Subway

Subway to amerykańska sieć restauracji typu fast-food specjalizująca się w kanapkach. Od 1992 roku w Polsce otwarto około 135 restauracji. Każda restauracja Subway działa niezależnie i ma niezależnego właściciela.

Grupa Subway określiła zobowiązania dla Polski, które mają zostać zrealizowane do 2026 r. zgodnie z ECC. Subway UK prowadzi sprawozdawczość w zakresie wyników dla swoich europejskich dostawców. W rezultacie Subway Polska uzyskał 57%, w tym 94% w filarze zobowiązań i 20% za realizację i sprawozdawczość. Aby poprawić wynik, Subway Polska musi wykazać zaangażowanie we wdrażanie kryteriów ECC na własnej stronie internetowej i rozpocząć sprawozdawczość w zakresie postępów.

Vapiano

Vapiano to niemiecka sieć restauracji z włoskim jedzeniem, działająca w 32 krajach. Ma kilka lokali w Polsce.

W 2023 r. Vapiano opublikowało na globalnej stronie internetowej określone czasowo zobowiązanie do realizacji inicjatywy Better Chicken Commitment, będącej odpowiednikiem ECC w USA i Wielkiej Brytanii. Vapiano Poland otrzymało ogólną ocenę 47%, wyróżniając się w filarze zobowiązań z wynikiem 94% za publikowanie standardów w zakresie dobrostanu kurczaków na globalnej stronie internetowej. Firma nie otrzymała żadnych punktów za realizację i raportowanie. Vapiano Poland może uzyskać wyższy wynik, jeśli opublikuje informacje na temat Better Chicken Commitment na krajowej stronie internetowej i będzie wykazywać większą przejrzystość w zakresie postępów w swoim łańcuchu dostaw.

Krajowe firmy fast-food

Pasibus

Pasibus to polska sieć restauracji serwujących hamburgery, posiadająca około 30 lokali, w tym punkty i food trucki. Była jednym z pionierów w branży food trucków. Jej lokale działają w oparciu o model biznesowy oparty na franczyzie, a pierwszy food truck z fast foodem zadebiutował w 2013 roku.

Pasibus nie opublikował żadnych informacji związanych z dobrostanem zwierząt, w tym dobrostanem kurcząt. W związku z tym wynik Pasibus to 0%. Aby poprawić swoją pozycję, Pasibus musi opublikować politykę w zakresie dobrostanu zwierząt obejmującą dobrostan kurcząt i zgodną z kryteriami ECC, a także zacząć raportować postępy.

Salad Story

Salad Story to sieć barów szybkiej obsługi w Polsce oferująca zdrową żywność. Została założona w 2018 roku i rozszerzyła działalność na dziewięć miast, w których ma 50 lokali.

Salad Story nie opublikował żadnych informacji na temat dobrostanu kurcząt brojlerów, w związku z czym uzyskał wynik na poziomie 0%. Jednak Salad Story pokazał, że bierze pod uwagę dobrostan zwierząt, zobowiązując się, że do końca 2025 100% wykorzystywanych jaj będzie pochodzić z chowu bezklatkowego.³⁴ Aby poprawić wynik, firma musi jeszcze bardziej zwiększyć zaangażowanie w działania na rzecz dobrostanu kurcząt brojlerów.

Zahir Kebab

Zahir Kebab to polska firma fast-food z ok. 130 lokalami w około 40 miastach. Została założona w 2014 r.

Zahir Kebab nie opublikował żadnych informacji związanych z dobrostanem zwierząt w ogóle lub dobrostanem kurcząt. W związku z tym wynik Zahir Kebab to 0%. Aby poprawić swoją pozycję, Zahir Kebab powinien opublikować politykę w zakresie dobrostanu zwierząt, która obejmuje dobrostan kurcząt i jest zgodna z ECC. Musi również zacząć prowadzić sprawozdawczość w zakresie swoich postępów.

WNIOSKI

Wstępne działania i znaczne pole do poprawy

Metodologia raportu *The Pecking Order* została zastosowana w sześciu krajach europejskich w 2023 r., w tym po raz pierwszy w Polsce, do oceny branży fast-food poprzez przyjrzenie się 12. międzynarodowym i krajowym sieciom fast-food w zakresie ich postępów w spełnianiu opartych na nauce kryteriów inicjatywy European Chicken Commitment (ECC). Niniejszy raport zawiera przegląd stanu branży i przedstawia możliwości poprawy.

Na poziomie europejskim wyniki wskazują na różnice w zarządzaniu dobrostanem kurcząt w poszczególnych krajach w oparciu o średni wynik wszystkich ocenianych firm fast-food w danym kraju. Niemieckie i francuskie firmy fast-food są sieciami, które osiągnęły najwyższe wyniki dzięki przyjęciu większej liczby zobowiązań oraz ich lepszej realizacji. Jednak i tak firmy te zaklasyfikowano do kategorii „Słaby” Polskie i rumuńskie sieci są znacznie w tyle, z wynikami na poziomie „Bardzo słaby”. Wyniki te świadczą o potrzebie współpracy między wszystkimi krajami w celu poprawy dobrostanu kurcząt.

Na poziomie krajowym wyniki firm fast-food z Polski wskazują, że w krajowej branży fast-food potrzebny jest znaczny postęp w zakresie dobrostanu kurczaków. Po pierwsze, chociaż niektóre wiodące firmy opublikowały zobowiązania do poprawy dobrostanu zwierząt w przemyśle mięsnym, większość z nich nie przyznała jeszcze priorytetu dobrostanowi kurcząt w polityce korporacyjnej. Podkreśla to pilną potrzebę podjęcia bardziej spójnych i kompleksowych działań w całej branży w celu poprawy dobrostanu kurcząt.

Po drugie, ocena wskazuje na zbiorową nieskuteczność sieci fast-food, jeśli chodzi o realizację zobowiązań i przejrzystą sprawozdawczość dotyczącą postępów. Konsumenci zastanawiają się, czy firmy w ogóle zajmują się tą kwestią. Aby poprawić tę sytuację, firmy muszą stworzyć plany działania dotyczące tego, w jaki sposób

wypełnią zobowiązania do 2026 r. lub rozpocząć pracę nad dobrostanem kurcząt, jeśli jeszcze nie opublikowały zobowiązania.

Po trzecie, kilka międzynarodowych firm fast-food opublikowało polityki, ale niewiele z nich opublikowało je na polskich stronach internetowych. Polskie sieci krajowe pozostały w tyle, nie publikując znaczących polityk w zakresie dobrostanu zwierząt w odniesieniu do kurcząt.

Krajowe a międzynarodowe sieci fast food

Raport *The Pecking Order* pokazuje, że większość międzynarodowych sieci fast-food w Polsce zdobyła punkty tylko za politykę dobrostanu kurczaków i zobowiązania ECC, ponieważ wszystkie z nich, z wyjątkiem IKEA Polska i McDonald's Polska, nie informują o swoich działaniach na krajowych stronach internetowych lub w językach narodowych. Firmy macierzyste muszą wyjaśnić polskim franczyzobiorcom i właścicielom, że od polskich sklepów oczekuje się spełnienia standardów ECC do 2026 r. i publicznie informować o postępach w ich wdrażaniu.

Krajowe sieci fast-food w Polsce takie jak Pasibus, Salad Story i Zahir Kebab znalazły się w niekorzystnym położeniu, ponieważ nie mają spółek macierzystych, które przyjęły politykę w zakresie dobrostanu kurcząt w całej Europie. Sieci te dopiero zaczynają zapoznawać się z tematem dobrostanu kurcząt.

Podsumowując, ocena dobrostanu kurcząt brojlerów w polskich sieciach fast-food uwzględnia zarówno pierwsze kroki podejmowane na tym polu, jak i znaczne możliwości poprawy. Podkreśla pilną potrzebę bardziej kompleksowych i spójnych działań na rzecz dobrostanu kurcząt w całej branży, opartych na większej świadomości obaw związanych z dobrostanem zwierząt, rosnącym zapotrzebowaniu konsumentów na zmiany i planowanych zmianach legislacyjnych.

WEZWANIE DO DZIAŁANIA

Wielu interesariuszy ma możliwość wpływać na dobrostan kurcząt w branży fast-food. Oto wezwanie do działania dla każdej grupy:

Firmy z branży fast-food i inne restauracje

- Przystąpienie do inicjatywy ECC i publiczne zobowiązanie się do poprawy dobrostanu kurcząt w swoim łańcuchu dostaw.
- Wdrożenie standardów ECC w praktykach pozyskiwania i produkcji kurcząt.
- Przejrzyste informowanie klientów o przyjętych zobowiązaniach i postępach w ich realizacji na lokalnych stronach internetowych.

Producenci i rolnicy

- Dostosowanie metody produkcji kurcząt brojlerów do standardów ECC.
- Inwestycje w infrastrukturę i praktyki, które priorytetowo traktują dobrostan kurcząt.
- Uczestnictwo w programach szkoleniowych i warsztatach, które pokazują, jak skutecznie poprawić praktyki w zakresie dobrostanu kurcząt.
- Współpraca z firmami fast-food i restauracjami w celu spełnienia wymogów ECC.
- Zabieganie o wsparcia i zachęty ze strony polityków w celu przejścia na praktyki hodowlane zgodne z ECC.

Klienci

Dokonywanie świadomych wyborów, które wspierają restauracje i marki zobowiązujące się do przestrzegania wymogów ECC i dbania o lepszy dobrostan kurcząt.

- Wyrażanie obaw i oczekiwań dotyczących poprawy dobrostanu kurcząt wobec firm.
- Śledzenie postępów ulubionych firm w zakresie ECC oraz przypominanie im, że jest to ważna kwestia oraz opowiadanie się za wzmocnieniem standardów w zakresie dobrostanu zwierząt.

Instytucje finansowe

- Włączenie kryteriów dotyczących dobrostanu kurcząt do swoich polityk, praktyk oraz procedur finansowania i inwestowania.
- Wsparcie firm, które priorytetowo traktują zgodność z ECC oraz produkcję i pozyskiwanie kurcząt gwarantujące większy dobrostan zwierząt.
- Zachęcanie do przejrzystości i prowadzenie sprawozdawczości dotyczącej praktyk w zakresie dobrostanu kurcząt w ramach polityki finansowania i inwestowania.

Decydenci polityczni

- Opracowanie i egzekwowanie kompleksowych przepisów dotyczących dobrostanu zwierząt, które odnoszą się do najgorszych nadużyć w konwencjonalnym rolnictwie, w tym zaktualizowanych standardów w zakresie dobrostanu kurcząt.
- Współpraca i uczestnictwo w partnerstwach i inicjatywach promujących poprawę dobrostanu kurcząt.
- Zachęcanie i wyróżnianie firm, które inwestują w poprawę dobrostanu kurcząt.

Media

- Nagłaśnianie działań organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną zwierząt, polityków, firm i rolników na rzecz poprawy dobrostanu kurcząt.
- Opowiadanie się za przejrzystością i nakłanianie firm do publicznego informowania o polityce w zakresie dobrostanu zwierząt, aby konsumenci mieli świadomość praktyk w zakresie zaopatrzenia.
- Monitorowanie prawodawstwa UE i informowanie o zmianach legislacyjnych, ich znaczeniu i potencjalnym wpływie na dobrostan zwierząt w przemyśle spożywczym.

Organizacje zajmujące się ochroną zwierząt

- Współpraca z innymi zainteresowanymi stronami, w tym firmami fast-food, producentami i decydentami, w celu promowania poprawy dobrostanu kurczaków.
- Przekazywanie specjalistycznej wiedzy, udzielanie wskazówek i wsparcia firmom i osobom prywatnym dążącym do poprawy standardów w zakresie dobrostanu zwierząt.
- Podnoszenie świadomości społecznej na temat ECC i znaczenia bardziej humanitarnego pozyskiwania kurcząt.

WIĘCEJ INFORMACJI

HSI/Europe udziela firmom wsparcia w działaniach na rzecz poprawy dobrostanu zwierząt w ich łańcuchach dostaw. W ten sposób nie tylko pomaga zwierzętom wykorzystywanym przez firmy, ale także przygotowuje firmy do uwzględniania oczekiwań konsumentów i wdrażania planowanych przepisów. Możesz dołączyć do ponad 600 firm, które już dobrowolnie wdrażają wymogi ECC i dostosowały swoje polityki,³⁵ aby działać na rzecz dobrostanu zwierząt. W przypadku pytań lub chęci dołączenia prosimy o kontakt pod adresem: info@hsi-europe.org

The Pecking Order 2023 – Raport europejski

Raport *The Pecking Order* został zainicjowany przez organizację ochrony zwierząt World Animal Protection w 2019 r., oceniającą międzynarodowe sieci fast-food pod kątem dobrostanu kurcząt na poziomie globalnym. W 2022 r. organizacja World Animal Protection rozszerzyła ocenę na europejską branżę fast-food.

W tym roku w ramach raportu *The Pecking Order* przeprowadzono ocenę międzynarodowych i krajowych sieci fast-food we Francji, w Niemczech, we Włoszech, w Rumunii, w Hiszpanii i w Polsce. Każdy kraj został oceniony przez inną organizację zajmującą się ochroną zwierząt, a Humane Society International/Europe przeprowadziło ocenę w Rumunii i Polsce. Raport europejski jest dostępny na stronie: <https://www.worldanimalprotection.org/pecking-order-2023>

Chcemy podziękować World Animal Protection za zaproszenie Humane Society International/Europe do udziału w przygotowywaniu raportu *The Pecking Order* 2023. Jesteśmy naprawdę wdzięczni za współpracę i nieocenione wskazówki podczas realizacji tego przedsięwzięcia.

BIBLIOGRAFIA

- 1 FAO. Crops and livestock products. Licencja: CC BY-NC-SA 3.0 IGO. Źródło: www.fao.org/faostat/en/#data/QCL. Dostęp: 06-09-2023.
- 2 Sondaż przeprowadzony przez Biostat Research and Development Center na zlecenie Anima International. 2023. www.otwarteklatki.pl/blog/75-procent-polakow-za-zakazem-klatek. Dostęp: 26 września 2023. Oraz prywatna korespondencja ze stowarzyszeniem Otwarte Klatki.
- 3 Chicken Watch. 2018. <https://chickenwatch.org/broiler>. Dostęp: 9 września 2023.
- 4 Gyger M, Marler P i Pickert R. 1987. Semantics of an Avian Alarm Call System: The Male Domestic Fowl, *Gallus domesticus*. *Behaviour* 102(1/2):15-40.
- 5 Palleroni A, Hauser M i Marler P. 2005. Do responses of galliform birds vary adaptively with predator size? *Animal Cognition* 8:200-10.
- 6 Rugani R, Regolin I i Vallortigara G. 2007. Rudimental Numerical Competence in 5-Day-Old Domestic Chicks (*Gallus gallus*): Identification of Ordinal Position. *Journal of Experimental Psychology: Animal Behavior Processes* 33(1):21-31.
- 7 Elliott V. 2005. Why did the chicken cross the road? *The Times*, 18 marca. www.timesonline.co.uk/tol/news/uk/article430585.ece. Dostęp: 19 maja 2010.
- 8 Wood-Gush DGM, Duncan IJH i Savory CJ. 1978. Observations on the social behavior of domestic fowl in the wild. *Biology of Behaviour* 3(3):193-205.
- 9 Estevez I. 2007. Density allowances for broilers: where to set the limits? *Poultry Science* 86:1265-72.
- 10 McKeith A, Loper M, Tarrant KJ. 2020. Research Note: Stocking density effects on production qualities of broilers raised without the use of antibiotics. *Poultry Science* 99(2):698-701.
- 11 AL Homidan A i Robertson JF. 2003. Effect of litter type and stocking density on ammonia, dust concentrations and broiler performance. *British Poultry Science* 44 S7-8.
- 12 Simsek UG, Dalkilic B, Ciftci M i Yuce A. 2009. The influences of different stocking densities on some welfare indicators, lipid peroxidation (MDA), and antioxidant enzyme activities (GSH, GSH-Px, CAT) in broiler chickens. *Journal of Animal and Veterinary Advances* 8(8):1568-72.
- 13 Dozier WA III, Thaxton JP, Branton SL i in. 2005. Stocking density effects on growth performance and processing yields of heavy broilers. *Poultry Science* 84(8):1332-1338.
- 14 Dawson, L.C., Widowski, T.M., Liu, Z., Edwards, A.M., i Torrey, S. 2021. In pursuit of a better broiler: a comparison of the inactivity, behavior, and enrichment use of fast- and slow-growing broiler chickens. *Poultry Science* 100:101451.
- 15 Rothschild D, dos Santos MN, TM Widowski, TM i in. 2019. A comparison of organ size between conventional and slower growing broiler chickens. Streszczenie z *Poultry Science*, Montreal, Quebec, lipiec.
- 16 Santos MN, Rothschild D, Widowski TM. i in. 2021. In pursuit of a better broiler: carcass traits and muscle myopathies in conventional and slower-growing strains of broiler chickens. *Poultry Science* 100(9):101309.
- 17 Granquist EG, Vasdal G, de Jong IC i Moe RO. 2019. Lameness and its relationship with health and production measures in broiler chickens. *Animal* 13(10):2365-2372.
- 18 Wideman Jr., RF. 2016. Bacterial chondronecrosis with osteomyelitis and lameness in broilers: a review. *Poultry Science* 95(2):325-344.
- 19 Dixon LM. 2020. Slow and steady wins the race: The behaviour and welfare of commercial faster growing broiler breeds compared to a commercial slower growing breed. *PLoS ONE* 15(4): e0231006.
- 20 Zuidhof MJ, Schneider BL, Carney VL, Korver DR, Robinson FE. 2014. Growth, efficiency, and yield of commercial broilers from 1957, 1978 i 2005. *Poultry Science* 93(12):2970-2982.
- 21 Newberry, R. C., J. R. Hunt, oraz E. E. Gardiner. 1985. Effect of alternating lights and strain on behavior and leg disorders of roaster chickens. *Poultry Science* 64:1863-1868.
- 22 Arowolo MA, He JH, He SP i Adebawale TO. (2019). The implication of lighting programmes in intensive broiler production system. *World's Poultry Science Journal* 75, 1-12.
- 23 Schwan-Lardner, K.; Fancher, B.I.; Gomis, S.; van Kessel, A. oraz Classen, H.L. (2013) Effect of day length on the cause of mortality, leg health and ocular health in broilers. *Poultry Science* 92: 1- 11.
- 24 Arowolo, M. A.; He, J. H.; He, S. P.; oraz Adebawale, T. O. (2019). The implication of lighting programmes in intensive broiler production system. *World's Poultry Science Journal* 75, 1-12.
- 25 The Humane Society of the United States. 2013. An HSUS Report: The Welfare of Animals in the Chicken Industry. www.humanesociety.org/sites/default/files/docs/hsus-report-welfare-chicken-industry.pdf. Dostęp: 16 września 2023.
- 26 Banhazi TM, Seedorf J, Laffrique M i Rutley DL. 2008. Identification of the risk factors for high airborne particle concentrations in broiler buildings using statistical modelling. *Biosystems Engineering* 101(1):100-10.
- 27 AL Homidan A i Robertson JF. 2003. Effect of litter type and stocking density on ammonia, dust concentrations and broiler performance. *British Poultry Science* 44 S7-8.
- 28 Miles DM, Branton SL i Lott BD. 2004. Atmospheric ammonia is detrimental to the performance of modern commercial broilers. *Poultry Science* 83(10):1650-4.
- 29 European Food Safety Authority. 2019. Slaughter of animals: poultry. *EFSA Journal* 17(11):5849.
- 30 Hedman HD, Vasco KA, Zhang L. A Review of Antimicrobial Resistance in Poultry Farming within Low-Resource Settings. *Animals (Basel)*. 2020 24 cze;10(8):1264. doi: 10.3390/ani10081264. PMID: 32722312; PMCID: PMC7460429.
- 31 https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_05_1687. Dostęp: 21 września 2023.
- 32 Vissers LSM, Saatkamp HW i Oude Lansink A.G.J.M. (2021) Analysis of synergies and trade-offs between animal welfare, ammonia emission, particulate matter emission and antibiotic use in Dutch broiler production systems. *Agricultural Systems* 189:103070.
- 33 Wageningen University & research. (2019) Policy paper. Economics of antibiotic usage on Dutch farms. <https://www.wur.nl/en/research-results/research-institutes/economic-research/show-wecr/antibiotic-reduction-no-negative-effect-on-competitive-position-of-dutch-farmers.htm>. Dostęp: 21 września 2023.
- 34 Chicken Watch. 2018. <https://chickenwatch.org/cage-free>. Dostęp: 26 września 2023.
- 35 Chicken Watch. 2018. <https://chickenwatch.org/broiler>. Dostęp: 2 października 2023

Nasza misja

Działamy na rzecz dobrostanu zwierząt w ponad 50 krajach. Humane Society International prowadzi działalność na całym świecie, aby promować więzi między ludźmi a zwierzętami, ratować i chronić psy i koty, poprawiać warunki bytowe zwierząt hodowlanych, promować metody pracy badawczej i testowania, które nie wymagają udziału zwierząt, udzielać niezbędnej pomocy podczas sytuacji kryzysowych oraz walczyć z wszelkimi formami okrucieństwa wobec zwierząt.

**HUMANE SOCIETY
INTERNATIONAL**
EUROPE